

ZPRÁVODAJ

biodiverzity a uchování starých odrůd

1/2018

OSIVA, ODRŮDY, DOTEKY

Místní a krajové odrůdy, které jsou doma v určitém kraji, zde vznikly během dlouhé řady let, desetiletí a staletí. Vedle bezprostředního spojení s oblastí, přírodou, kde rostly, byly tyto odrůdy současně i v těsném vztahu s lidmi, kteří o ně pečovali, pěstovali je a mnohostranným způsobem využívali. Kulturní rostliny poskytovaly lidem především obživu, ale i další užitek, jako oděv, věci každodenní potřeby, stavební suroviny, krmivo pro domácí zvířata a sloužily také jako léčiva či okrasa.

Doteky našich prstů se semeny při loupání z lusků.

Lidé s nimi byli spojeni nesčetnými vazbami a byli na nich bytostně závislí. Jejich setí, ošetřování, sklizení a vzniklá úroda byly předpokladem života lidí a podmínkou přežití místní pospolitosti. Také proto k nim lidé chovali velkou úctu, vážili si jich, předávali je potomkům jako něco cenného a důležitého. Předávali je jak ve smyslu hmotném, v podobě viditelných zrn a semen, tak i v podobě nehmotné. To jako soubor zkušeností, doporučení, a osvědčených postupů.

Semenaření jako dědictví minulých pokolení

Vznik vlastního osiva, jak ho lidé po staletí vytvářeli, je dlouhodobá záležitost. Vyžaduje naši práci v mnoha různých podobách a v různých okamžicích po dlouhý čas. Mnohdy trvá získání osiva několika násobně delší dobu, než vyžaduje „jen“ získání potravy z původního semena.

Dnešní domácí semenaření je dědicem a přímým pokračováním osivaření mnoha předchozích pokolení rolníků, zemědělců, zahradníků, hospodyň a všech dalších, kteří vytvářeli osiva v minulosti. Podobně jako kdysi oni, i my se vydáváme na dlouhou cestu od semene k novému semeni (viz také Bio č. 9/2015 a článek Domácí semenaření jako návrat ke kořenům, umění, cesta k sociálním kontaktům i vklad pro budoucnost). Na ni je potřebné vynaložení určité námahy a úsilí, abychom pomyslně i skutečně „stvořili“ nové osivo. A jako se snažíme při obdělávání půdy, jako základu zemědělského hospodaření, udržet či zvýšit úrodnost půdy, na které pěstujeme a žijeme, stejně usilujeme i u našeho osiva, aby zachovalo svou hodnotu, a cenné vlastnosti odrůdy pro budoucnost. Odrůdu udržujeme po dlouhý čas a je důležité, aby naše osivo bylo zdravé a kvalitní. ➔

Vážení čtenáři,

v novém ročníku Bio máme díky přechodu k dvouměsíčnímu vydávání zvětšený prostor pro rubriku Biodiverzita. Dali jsme jí podobu Zpravodaje starých odrůd, který chce přinášet ucelený a širší pohled na uchování původních odrůd.

V únorovém Zpravodaji zařazujeme článek o staré odrůdě rybízu Holandský červený. Pochází z pera Pascala Kisslinga, botanika, který se dlouhou řadou let věnuje sběru rybízů ze zaniklých šumavských obcí a se svou manželkou Jitkou shromáždil neuvěřitelný soubor více než 200 rybízových původů. Podrobně je zkoumal a vyměřováním všech možných – i nemožných částí – rybízového keře vytvořil systém znaků, který dovoluje vzájemně odlišit jednotlivé odrůdy od sebe. Na základě porovnání tak popsal dosud neznámou odrůdu šumavského rybízu nazvanou Gabreta. Dnes tento „pán rybízů“ odkrývá pohled do neznámého a tajemného světa rybízových češulí, kališních brv či leukoplastů. O Holandském červeném se dozvíme všechny podrobnosti, i to, proč má stále, přes tři století pěstování, své pevné místo v zahradách.

Trvalou klasikou v Bio jsou pěstitelské zkušenosti veřejnosti se starými odrůdami, které opět přinášíme v podobě úryvků z dopisů a osobitých informací o semenaření odrůd. Podrobněji se také věnuje málo známému pohledu na domácí osiva, která si vytváříme nesčetnými dotykáním se rostlin. Představujeme i příběh odrůdy salátu Zlatý rekord, která provázela téměř celý život pana Vojtěcha Káňu z Brumova. Dobré počtení i podívání na obrázky!

Petr Dostálek

Obsah Biodiverzita 1/2018

Osiva, odrůdy, doteky	1–3
Příběh salátu Zlatého rekordu	4–5
Podrobné popisy ječmeneů	5
Fazolová mapa jako plakát	6
Staré plodiny slouží veřejnosti	6–7
Holandský červený	
– Zátpek červených rybízů	8–13
Lipový list na občanském průkazu	14

Děti se rády semen dotýkají a přesypávají je v dlaních.

Stálé doteky našich odrůd

Zamysleme se nad jednou stránkou, která těsně souvisí se získáním vlastního osiva. Při pěstování a semenaření se našich odrůd stále dotýkáme. Když původní semeno vyséváme a ono opouští naše prsty a dopadá do půdy, provází ho poslední dotyk našeho těla. Pak se opakovaně dotýkáme rostlin, když je jednotíme. Stejně tak, když kolem nich vytrháváme plevel, aby je neudusil, stále přichází s nimi naše ruce do styku. A zejména, pokud od pěstování pokračujeme k semenaření, tak se četnost našich dotyků a tělesného setkání s nimi ještě prohlubuje při sklizení, získávání a čištění semen.

Např. u hrachu na osivo otrháváme prsty jednotlivé lusky, tyto lusky pak stejnými prsty vylupujeme, aby nám z nich vyklouzla semena. Posléze vybrané kuličky hrachu ještě rukama přebíráme, abychom odstranili ty, které jsou poškozená červy a vybíráme z nich také úlomky a zbytky listů a stonků, aby semena zůstala čistá. Podobně například u osivaření mrkve bereme do prstů zrající semenné okolíky, které ostříháváme nůžkami, po doschnutí semen z nich vytíráme dlaněmi a opět prsty vytahujeme stopky a úlomky v nich zbylé. Při každé takové práci a péči o semeno dochází k mnoha dotykům našich rukou se semínky.

Vytírání dlaněmi je jedním ze základních postupů domácích semenářů (z knihy Pěstujeme si vlastní semínka).

Dá se říci, že takto získaná domácí osiva jsou naplněna našimi doteky, jsou cele „prodotýkána“ našima rukama. Navíc při čištění osiv, kdy z nich obvykle ústy vyfukujeme lehké nečistoty, se jich „dotýká“ také náš dech, jsou tedy i „prodýchána“ našimi ústy a naším dechem.

S vlastními osivy jsme v neustálém styku, od jejich zasetí až do stvoření nových semen. Při dotecích s nimi cítíme jejich povrch, tvar, velikost semen. Vedle hmatu je

navíc vnímáme i dalšími smysly. Vidíme jejich barvu, cítíme jejich vůni a podobně.

Vlastní a cizí osivo

Osiva a odrůdy, které si pěstujeme a semenaříme doma se tak podstatně liší od osiv, která nakupujeme v obchodech. U nich nevíme jak, kde a za jakých podmínek vznikla. Oproti našim semenům mají možná někdy lepší a dokonalejší osivařské znaky – jsou například dokonale vyčištěná, zatímco nám doma v osivu občas nějaká nečistota zůstane... Ale pokud jde o vztah k nim, jsou nám tato obchodní osiva více vzdálená. Nemáme k nim, ve srovnání s vlastními osivy, žádný bližší vztah. Nic jsme s nimi nepožili, nedotýkali jsme se jich, nevěnovali jsme práci s nimi žádný čas, nepozorovali jsme jejich život od počátku do konce, jako u těch vlastních. Vzhledem k velkovýrobním postupům v současném zemědělství jsou pravděpodobně sklizeny a zpracovány stroji a jsou tedy především dílem techniky. Možná, že u nich je prvním dote-

Božský původ plodin

Staré mýty lidské civilizace shodně ukazují na božský původ kulturních rostlin. V bájích a pověstech o původu pěstovaných plodin šlo o dar, který lidem předali přímo bohové nebo z božského světa pochází. V evropské kultuře známe ze starého Řecka příběh popisující, jak bohyně plodnosti a úrody Demeter předala Triptolemovi kulturní rostliny v podobě obilného klasu či klasů a naučila ho obdělávat zemi. Naše plodiny jsou tedy v konečném důsledku přímým spojením s božským světem (viz také příspěvek O kulturních rostlinách trochu netradičně – Bio, srpen 2005).

Bohyně Demeter předává Tritolemovi obilné klasy (z Valeriány).

Život člověka byl naplněn každodenní prací s rostlinami, na záběru tradiční čištění obilí.

Při vyfoukávání nečistot z osiva jsou semena prostoupena naším dechem.

➔ kem lidské ruky vůbec ten, když si je nasypeme do dlaně, abychom je vyseli. Navíc, pokud jsou namořena jedovatými mořidly a výrazně obarvená, se jich přitom dotykáme jen jaksi neochotně a často až s odporem (viz také příspěvek Mor ho! v Bio č. 6/2017).

Most mezi světem mrtvých k ještě nenarozeným

Podívejme se nyní šířeji na předávání odrůd mezi pokoleními. Rodinné a krajové

Zdroj: SNM EU Martin odrůdy, které jsme dostali členů rodiny či jsou dílem místní společenosti, jsou pojištěm s předchozími lidskými generacemi. Jsou neviditelnou rukou nám podávanou z minulosti. Po roky, desetiletí, staletí a tisíciletí šla osiva z ruky do ruky, od člověka k člověku, až se dostala do našich dlaní.

Osivo, či přesněji asi odrůda, je nekonečným mostem či řetězem od našich předchůdců, kteří si ji stále předávali a kteří dnes již nežijí. Je to součást světa našich rodičů, prarodičů, praprarodičů a všech, kteří žili a pracovali s rostlinami, stejně jako s nimi pracujeme a zabýváme se jimi dnes i my.

Odrůda pochází od těch, kteří jsou dnes již tělesně mrtví. Ale takovýto osivem zprostředkovaný dotek se světem zemřelých nás nemrazí. Není to studený dotek smrti, ale naopak. Je to dotek plný odevzdání se, konání, dávání, ba

láska, kterou vkládali do pěstování a péče o rostliny všichni naši předchůdci. Tedy jde o dotek úctyhodný, příjemný, teplý.

Odrůda je zároveň rukou, kterou podáváme do budoucnosti našim dětem, vnukům, pravnukům a dalším pokračovatelům my sami. Jako nekonečný most pokračuje do budoucnosti, stává se spojnicí

se světem těch, kteří přijdou po nás. Péče o osiva a odrůdy je stejně jako péče o půdu nesená naší vírou v budoucnost. Vírou, že svět nekončí, ale pokračuje a bude pokračovat. Budoucí pokolení sice neznáme, ale věříme, že přijdou a budou pečovat o půdu, rostliny i zvířata podobně, jako o ně pečujeme my sami. Odrůda je tak i náš závazek, vklad pro udržení života v příštích letech, jistota ve světle budoucnosti, jako žijeme ze světla minulosti. Předávání osiva a odrůd mezi lidmi různých pokolení je, shrme-li předchozí, současně obdarováním i předáním odpovědnosti za darované.

Jednotlivá předávání lze chápat také tak, že z rukou současně konajících, tedy svého druhu těch velkých, mocných či dospělých, přechází osivo pomyslně do rukou malých, slabých, dětských, které se teprve postupně učí s ním zacházet, a (i) tím se stávají dospělými. Dobře to vystihuje například symbolické vyobrazení na starším znaku americké uchovatelské organizace Seed Savers Exchange. Na něm vidíme jak větší, dospělé ruce nahoře vypouští semena různých druhů rostlin do menších, dětských rukou dole (viz také Poselství skryté v symbolech Bio č. 6/2012).

Vedle hmotného předávání můžeme péči o místní, rodinné, krajové, staré a další podobné odrůdy vidět i v neviditelné rovině. Společně s osivem, jako hmotným statkem, získáváme od našich předchůdců i soubor minulých zkušeností, osvědčených postupů, doporučení pro to, jak s odrůdou zacházet, kdy a jak ji vysévat, jak ji ošetřovat k čemu se dá použít apod.. Bez tohoto nehmotného základu mohou zůstat odrůdy neúplné, jedná se vlastně o dvě nedělitelné části jednoho a tohož.

Petr Dostálek

FOTO – P. Dostálek a archiv Gengel, o.p.s.

Symbolické předání osiva z velkých dlaní do malých na znaku organizace Seed Savers Exchange – dotek jedné ruky přechází v dotek ruky další.

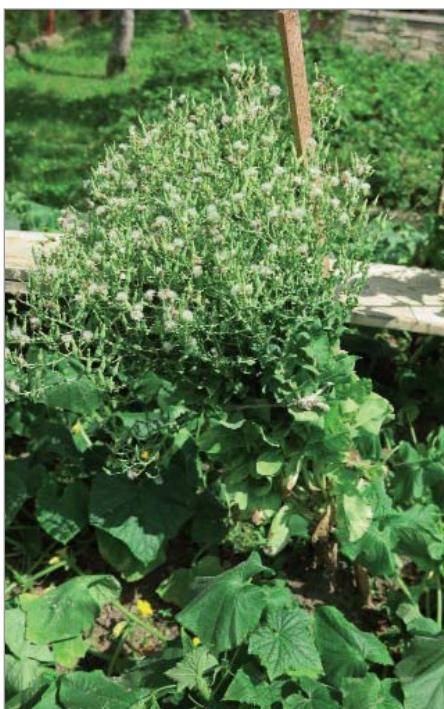
PŘÍBĚH BRUMOVSKÉHO ZLATÉHO REKORDU POKRAČUJE

Na konci roku 2016 nás upozornila paní Helena Vlačínová z Brna na zajímavou starou odrůdu salátu Zlatý rekord. Tu se podařilo do dnešních dní uchovat v Brumově na východní Moravě v rodině Káňových.

Zlatý rekord je stará odrůda hlávkového salátu. Jedná se o raný salát k rychlení, který se dříve pěstoval ve vytápěných sklenících nebo pařeništích, na čerstvém koňském hnoji pokrytém vrstvou zeminy, pro časné jarní sklizně. Hlávka Zlatého rekordu je křehká, jemná, výtečné chuti, semeno je bílé. Není vhodný pro dlouhodobé skladování, ale je výborný k přímé spotřebě, kdy vyniknou jeho přednosti – křehkost a chuť.

Přinesli ho s sebou němečtí financi

Zlatý rekord, o kterém je řeč, pochází z Brumova, kde byl pěstován od 2. světové války. Přinesli ho sem příslušníci německé finanční stráže, kteří se do Brumova přistěhovali se svými rodinami a pěstovali jej v pařeništích. Po válce ho vyséval bývalý panský zahradník Walter Šťastný, později jeho nástupce Vojtěch Káňa, který pokračoval v jeho semenaření i po svém odchodu do důchodu. Syn pana Káni ho, vzhledem k již pokročilému věku svého tatínka, chtěl zachovat pro budoucnost jako cennou sortu, a tak ji nabídl osivařským společností, ale neúspěšně. Podrobnosti o historii pěstování odrůdy v Brumově jsou v článku V. Káni: Jak se nám ztra-

Semenice salátu v pařeništi společně s okurkami.

til Zlatý rekord v časopise Bílé/Biele Karpaty č. 1/2016.

Internetová výzva dobrovolníkům

Po výměně informací s panem Káňou, který měl zájem o další udržení odrůdy, jsme na začátku roku 2017 na stránkách gengel.cz uveřejnili výzvu dobrovolníkům, aby pomohli s vyšetím a namnožením brumovského Zlatého rekordu tak, aby jeho pěstování mohlo pokračovat. Pro semenaření a další uchování tohoto sala-

Hlávka salátu Zlatý rekord.

Zlatý rekord až do Vídně

„...V tomto období, po získání výučního listu zahradníka, Vojtěch Káňa (můj tatínek) nastupuje k panu Šťastnému nejprve do staré zahrady a po návratu ze základní vojenské služby v roce 1958 už do zahradnictví nového. Pěstují květiny, zeleninu, hlávkový salát. Zahradnictví prožívá velký boom. V šedesátých letech se podařilo prostřednictvím Zeleniny ve Valašských Kloboukách zajistit vývoz hlávkového salátu Zlatý rekord až do Vídně.

Salát vysévali na konci roku „mezi svátkama“ a pěstovali jej na koňském hnoji. Při sklizni (jedná se o skleníkovou, ranou odrůdu) vyřezávali salát večer před expedicí tak, aby brzy ráno mohl plně naložený kamion ujíždět k Vídni, kde se křehké hlávky salátu ocitly na pultech již během dopoledne.“

Úryvek z článku „Jak se nám ztratil Zlatý rekord“ od V. Káni z časopise Bílé/Biele Karpaty 1/2016.

tu je vedle základních semenařských zkušeností důležitá i možnost výsadby a pěstování ve skleníku či pařeništi. Tedy, aby mohl být časně vyset a pěstován v podmínkách tzv. rychlení, podobně jako v minulosti, a odrůda tak podržela svůj raný charakter.

Postupně se nám přihlásilo několik dobrovolných pěstitelů, kterým pan Káňa ochotně poštou semeno zaslal. Po sezóně jsme pak dostali na Gengel osivo a odrůdu zařazujeme do nabídky pro veřejnost na stránkách gengel.cz.

Zkušeností z rodiny Káňových mohou posloužit novým uchovatelům

Syn pana Káni se s námi podělil i o cenné dlouholeté zkušenosti, jak jeho tatínek, který odrůdu celý život pěstoval, postupuje při pěstování a semenaření. Jako východisko a pomůcka mohou tyto informace dobře posloužit také pro nové pěstitele a uchovatele brumovského Zlatého rekordu.

K předpěstování je možným vodítkem postup tatínka pana Káni, který „semínka vysévá doma do truhlíků na okně na přelomu ledna a února a pikýruje podle počasí do studeného skleníku nebo pařeniště. Před případným mrazíkem zakrývá netkanou textilí, nebo i novinami...“

Důležité je zachovat ranost a podmínky pěstování. „Jak uvádíte v článku, semeno je nutné brát z rychleného salátu ze skleníku či z venkovního prostředí. Já jsem letos (to je v roce 2017 – poznámka redakce) aplikoval tatínkovu praxi, a na semeno jsem nechal rostliny vysazené v pařeništi a při následném odstranění oken, dopěstované ve venkovním prostředí, v tomto případě společně s okurkami (viz příložená foto).“ Na semeno bereme, stejně tak jako i u jiných hlávkových salátů, nejlepší, dobře vyvinuté, zdravé hlávky.

Jak si počínat při sběru osiva ze semenných rostlin ukazují další poznámky: *Tatínkův postup: Když je rostlina asi ze tří čtvrtin odkvetena (je vidět semeno-chmýří), tak rostlinu vytrhne, nebo ulomí u země a dá ji na půdu, kde je teplo a proudící vzduch (zamezit přístupu myši!). Pověsí ji květenstvím dolů a podloží velkou krabicí s plátnem, papírem či igelitem, aby padající semínka zachoval. Po dozrání (uschnutí) otrhá květenství a v dlaních rozemne. Pak semínka přeseje přes* ➔

Truhlíky na okně s časným zimním setím salátu. Na rostlinkách je vidět, jak se toužebně ohýbají za světlem.

Detail semenice se zralým chmýřím.

➔ síto, lehounce vyfouká a uskladní na suchém místě. Tolik k osvědčené rodinné technice semenáření.

Některé otázky z historie této sorty zůstávají trochu záhadné. Přestože ho přineslo německy mluvící obyvatelstvo, je znám jen pod českým názvem. Jak uvádí pan Káňa: „Na německý název si táínek nevzpomíná a vždy uváděl českou verzi, stejně jako jeho předchůdce pan Štastný i přesto, že uměl německy velmi dobře.“

Odkaz pro budoucí pokolení

Brumovský Zlatý rekord je krásnou ukázkou, jak se mohou staré odrůdy z minulosti uchovat až do současnosti. Vedle znalosti a předpokladů odborných – pan Káňa byl celý život zahradníkem – je neméně důležitý i osobní vztah a věrnost dané odrůdě. Význam odrůdy pro jednotlivce nebo rodinu, v níž se uchovala, tím tak přesahuje dané místo i čas.

Brumovský Zlatý rekord názorně ukazuje citlivý přístup k hodnotám minulosti, dědictví starých a původních odrůd. Vnímáme je jako společnou hodnotu, spjatou s místem, časem a danými lidmi a chceme je uchovat pro budoucnost. Tedy společně nyní využívat a společně také udržovat pro generace, kterou přijdeme po nás.

Petr Dostálek

FOTO – Vojtěch Káňa

Podrobné popisy ječmenů ze zemědělského výzkumného ústavu

V roce 2015 jsme ze sbírky starých plodin Gengelu poskytli několik krajových odrůd ječmene v čele s gengelem do Zemědělského výzkumného ústavu v Kroměříži (ZVÚ Kroměříž, s. r. o.) za účelem jejich zařazení do Kolekce genetických zdrojů ječmene jarního, vedené v rámci Národního programu konzervace a využívání genetických zdrojů rostlin a agrobiodiverzity, tedy do státní genové banky České republiky.

Na základě uzavřené dohody nám ZVÚ Kroměříž, s. r. o., zaslal zpět část namnoženého osiva ječmenů, a také popisy jednotlivých odrůd. Sledovány jsou zde podrobně různé znaky, jako např. tvar trsu, délka rostlin, tvar klasu a počet řad zrn v něm, tvar a barva obilky aj. a to včetně zemědělsky důležitých vlastností, jako je odolnost poléhání, délka vegetační doby, odolnost významným chorobám, počet zrn v klasu, tzv. hmotnost tisíce zrn a další.

Se souhlasem ZVÚ Kroměříž, s. r. o., nyní přinášíme pro zájemce doposud zjištěné znaky jednotlivých krajových odrůd i na internetových stránkách gengel.cz. Vedle slovního popisu jsou tu popisné údaje odrůd z výzkumného pracoviště uvedeny také v přehledné tabulce (souboru PDF).

Pro lepší představu, jak vědecké popsání odrůdy vypadá, si vyberme slovní popis gengelu:

gengel – středně vysoký až vysoký dvouřadý ječmen s bezpluchým zrnem, osiny drsné a v období po vymeťání s vysokým až velmi vysokým anthokyanovým zbarvením, klas v plné zralosti velmi převislý, tvar klasu jehlanovitý, obilka dlouhá, žlutá až hnědá, ve srovnání s kontrolní odrůdou Bojos se jedná o ranou varietu v celkové vegetační době i v době od metání ke zrání, odolnost k poléhání je nízká, výnos se pohybuje na úrovni 52 % ve srovnání se standardní pluchatou sladovnickou odrůdou.

Podrobné popisy slouží k vědeckým účelům, ke srovnání s jinými odrůdami a jsou součástí hlubšího poznání původních od-

Klasy gengelu.

růd jako našeho společného dědictví na různých úrovních. Uložení odrůd ve státní genové bance pak zvyšuje pravděpodobnost jejich zachování pro budoucnost.

pd

STARÉ PLODINY SLOUŽÍ VEŘEJNOSTI

Tak jako v závěru loňského roku, podívejme se i na počátku roku 2018 na pěstitelské dopisy, které nám došly pro Gengel spolu s namnoženými semínky. Zasilají je semenáři, kteří si objednali odrůdy z nabídky rodinných, krajových, starých a dalších plodin na stránkách gengel.cz a povedlo se jim získat vlastní osiva. O ně se s námi podle podmínek získání odrůd z Gengelu podělili, a tedy vrátili část nově vytvořeného osiva zpět do koloběhu. To má mimo jiné napomoci k uchování cenných patrimoniálních plodin pro budoucnost.

Vyberme, opět spíše namátkou, různé postřehy a zkušenosti z dopisů úspěšných domácích semenářů. V řadě z nich je vidět spokojenost s výpěstky, výsledky zahradnického a zemědělského snažení – staré odrůdy tak znovu slouží veřejnosti.

Krajový oves z Luhačovic odolný polehání

Krajový nahý oves pocházející z Luhačovického Zálesí (viz také Představujeme oblíbené odrůdy, Bio č. 2/2014) přináší podle zasláných zpráv dobré výsledky v různých koutech naší republiky. Vyberme nyní tři zprávy o něm:

Pan V. Tomis ze Šenova zaslal v půli října pěkný sáček tohoto ovsa a napsal: „Vracím část letošního semene ovsa odrůdy. Vámi zasláné množství jsem všechno zasel a sklídl jsem 200 g čistého zrna. Odrůda se mi velice líbí, neboť z něj lze lehce vyrobit vločky... Zaujala mne i ovesná sláma. Shodou okolností mne minulý týden navštívil bývalý spoluzaměstnanec Gerhard, a ten nezávisle na mé snaze pěstovat oves prohlásil: Rakovina se šíří dnes proto, že již spíme na molitanu místo na ovesné slámě. Nevím, ale určitě by taková ovesná čabraka nikomu neuškodila...“

Manželé Šmilauerovi z Českokubějovic popsali výsledky setí ovsa takto: „Oves setý z Luhačovického Zálesí – vyset do polostínu (k severu obrácený svah vyvýšeného záhonu a na okraj vyvýšeného záhonu pod mladou jablůňku). Vzešel ve dvou kohortách – první malá, podvyživená, s málo semeny; druhá, později vzešla 2–3x vyšší, bohatěji kvetoucí a úspěšněji plodící. Přiloženo.“

A do třetice obilnář z Olomoucka J. Danihel k přiloženému pytlíku se zrny ovsa uvedl v bodech: „...výsev 4.4. sklizeň 15.8.2017. Nepoléhá, dobře drží i na většnějším stanovišti. Dobré zastínění půdy, porost nezapleveří, plečkováno na počátku vegetace. Zavlažováno na počátku vegetace, později bez umělé závlahy. Celkově dobrý zdravotní stav. Dobře se mlátí.“

A do třetice obilnář z Olomoucka J. Danihel k přiloženému pytlíku se zrny ovsa uvedl v bodech:

„...výsev 4.4. sklizeň 15.8.2017. Nepoléhá, dobře drží i na většnějším stanovišti.

Dobré zastínění půdy, porost nezapleveří, plečkováno na počátku vegetace.

Zavlažováno na počátku vegetace, později bez umělé závlahy.

Celkově dobrý zdravotní stav.

Dobře se mlátí.

Květ slovenské makové odrůdy Červený veľký.

„Vyžaduje ruční dočištění, malá část obilky zůstává po mlácení v pluchatém obalu. Dobrý výnos.“

Odrůda ovsa z Luhačovického Zálesí je přizpůsobivá a dobře se jí daří v různých přírodních podmínkách. Je přes svou značnou výšku odolná polehání a nahá zrna jsou využitelná přímo například na výrobu ovesných vloček, ale dají se také vařit namísto rýže, použít k nakličování apod. Malá část zrn zůstává pluchatých, jak uvádí i poslední pisatel, a oves může vyžadovat ještě dočištění, abychom později z ovesných vloček nemuseli pluchy vybírat. Využitelná je i ovesná sláma, v lidovém léčení se odvar z ní doporučuje jako posilující koupel, má celkově příznivé působení – viz také ona zmíněná ovesná čabraka.

Výnos ze zasláného semena dvou balení, cca 2 kg, chuť výborná...

Ze Slovenska se nám vrátila maková odrůda Červený veľký. Původně jsme ji získali z oblasti Spiše, ze severního Slovenska. Snad má svůj původ na východě, na Ukrajině, a je velmi podobná odrůdě Ruský obří (Ruský obří viz Bio č. 1/2015). Jako

Fazolová mapa nyní také jako plakát

V čísle Bio 9/2017 jsme přinesli jako přílohu mapu rodinných a krajových fazolí v českých zemích, které se nacházejí v gengelské sbírce. Na konci roku 2017 jsme tuto mapu, která je volným pokračováním mapy odrůd z roku 2016 (viz Bio č. 8/2016), připravili a nechali vytisknout jako samostatný plakát ve formátu A2. Plakát je oboustranný a vedle české fazolové mapy z Bio obsahuje též obdobnou mapu fazolí slovenských, která vyšla minulý rok v měsíčníku Doma v záhrade.

Text mapy je česky (mapa České republiky) a slovensky (mapa Slovenské republiky). Mapa zachycuje vybrané krajové, staré i rodinné odrůdy fazolí uchovávané Gengelem a s ním spolupracujícími udržovateli v ČR a SR. Botanicky jde o fazol obecný tyčkový a keříčkový, fazol šarlatový a fazol měsíční. Fazolové odrůdy jsou na obrysových mapách umístěny přibližně do míst svého původního výskytu nebo dlouhodobého pěstování a označeny jsou buď svými lidovými názvy, nebo názvy, pod nimiž jsou zařazeny v rámci gengelské sbírky starých plodin. Fotografie je zobrazují jako semena, lusky, květy apod.

Na mapě České republiky je výběr více než padesáti odrůd – např. Vojákové, Fazorka, Léčivá z Uherského Hradiště, Strakatá z Násedlovic, Podřípská, Šamao aj. Na Slovensku např. Lastovička, Bogárka, Markušovce, Rychlovarka, Eržibab, Žltoluská z Bučkovce, Vysoko úrodná ťahavá biela, Na varenie a zaváranie aj. V české mapě jsou v vyobrazení fazolí jejich odrůdové názvy a čísla určující, o jaký druh a typ fazolu se jedná. Na slovenské mapě jsou odrůdy označeny čísly a botanické zařazení a jména odrůd obsahuje přehledná tabulka pod mapou. V doprovodném textu slovenské mapy jsou také úryvky z dopisů dárců odrůd.

Plakát je výborný ke studiu bohatství a rozmanitosti rodinných a krajových fazolí, jako pomůcka pro výuku a popularizaci uchování agrobiodiverzity, nebo jako výzdoba a to nejen pro milovníky fazolí. Mapu je možno objednat na stránkách gengel.cz, cena je 25 Kč + poštovné a balné. Pro zaslání poštou je plakát složen do formátu A5.

➔ ona tvoří i Červený velký vysoké, velké makovice, kvete červeně (ružově), je pozdní a přináší dobrý výnos semene. Zpráva pěstitelky této makové odrůdy vypadala následovně:

„Osivo: Mak siaty

Odrůda: Červený velký

Rok zberu: 2017, Veronika Hažíková

Odrůda pěstovaná v n. v. cca 500 m, kvítla velkým ružovým kvetom (očakávala som červený), bez problémov a nejakých chorôb, izolácia dodržaná, makovice veľké, mak v makoviciach nie vždy vyrovnaný, čo do množstva (zrejme záviselo od počasia, a tým i od opelenia), výnos zo zaslaného semena dvou balení cca 2 kg, chuť výborná ... ďakujem a želim veľá úspechov.“

Z několika málo gramů v zaslaném bale ní vyrostl pěstitelce průměrně kilogram máku. Tedy pěkná úroda, z níž je nejen osivo, ale i mák na pečení buchet či další kuchyňské využití.

Různá úprava semen rajčat

Na vrácených sáčcích semen lze dobře sledovat různé způsoby zpracování a získávání osiva v domácích podmínkách. Osiváři postupují mnohdy odlišnými způsoby. Dobře je to vidět zejména na rajčatech. Někdo suší semena přímo vyjmutá z plodů, tedy se zbytky šťávy. Semena pak většinou nesou na sobě koláček slizového obalu (zbytky rajčatové šťávy) a mají nádech červenavé rajčatové barvy. Jiní postupují cestou prokvašení a vymytí semen

Rajčatová semena sorty Hanácké nejranější se liší barvou podle způsobu zpracování.

vodou. Získaná semena jsou pak světlejší, čistá, bez příděchu barvy šťávy a s patrnými chloupky na povrchu semene (viz Jak na semenaření rajčat, Bio č. 6/2011).

Obě cesty mohou přinést kvalitní, klíčivá semena a každý způsob má své přednosti a nedostatky. Někdy různou podobu semen zmíní i samotný semenář. Tak paní M. Lengyelová, která pěstovala v Brestově, okr. Prešov, rajče Hanácké nejranější k zaslaným semenům napsala: „Různá farba semienok je len preto, lebo niektoré som umyla v droždovej vode, jako to robievala babka a zabudla som ich dať zvlášť.“ Zmínka o tom, že tento postup „robievala babka“ je hezkým a přesvědčivým důkazem, že domácí osivaření se v rodině dě-

lalo i v minulosti a pěstitelka tedy navazuje na dřívější rodinnou tradici. Protože poznámka byla psána rukou a přepisujeme ji do textu na počítači je možné, že je myšlena podle smyslu sdělení „voda daždová“, tedy dešťová, a nikoliv voda z droždí.

K rajčatům můžeme uvést i úryvek z pěstování začátečnicka, paní M. Járošiové, též ze Slovenska, která zaslala pěkná osiva a popsala své výsledky takto:

„Rajčiny ‚De Berao‘ – LYC063 – týmto rajčinám sa u mňa darilo najlepšie zo všetkých, ktoré sme mali. Mala som tri druhy rajčín od vás, a ešte predtým muž kúpil v záhradkárstve asi 2, 3 druhy. Tieto rajčiny som vysadila do fóliovníka, pretože som sa rajčiny snažila rozdeliť do všetkých kútov záhrady. Rajčiny boli veľmi chutné a zdravé, až kým mi ich svokra nepohnojila nevyzretým slepačím hnojom, a potom ich aj veľmi zaliala, čiže popraskali. Inak bolo všetko v poriadku a poradilo sa mi pozbierať aj veľa semienok. Rajčiny ‚Hanácké nejranější‘ – L YC003 – Týmto rajčinám sa u mňa už darilo trochu menej, možno preto, že som ich vysadila čiastočne pod orechový strom, mali tam menej slnka, ako máme inde v záhrade. Chcela som ich totiž zasadiť ďalej od ostatných rajčím a myslela som, že tam bude oddychnutá zem, keďže predtým tam rástla roky len tráva. Ale boli to tiež v podstate chutné rajčiny, aj keď mne osobne viac chutili De Berao, aj sa lepšie sušili De Berao, v sušičke na ovocie, mám ich takto uskladene aj na zimu. Semienok sa mi vyzbierať podarilo dostatok.“

Hrachy podle paní Hrazdírové

„...před dvěma lety jsem od Vás dostal zásilku s 2 sáčky semen obřích hrachů. A to „vysoké obří hrachy“ (1) a „velké hrachy podle paní Hrazdírové“ (2).

Vzhledem k tomu, že mi zásilka došla později, vysel jsem oba druhy až letos. Bydlím v sz. části Prahy. Obě odrůdy byly od sebe vzdáleny cca 5 m. Zahrada je na stráni, orientovaná na SZ. Obě odrůdy chytla plíseň. Takže jsem vybral, co jsem vybrat mohl.

Odrůda (1) byla opravdu vysoká. Od země jsem na vrcholky nedosáhl. Rada lusků byla poloprázdných, někdy i jen 1–2 hrášky. Mnohé lusky byly prázdné. Chuťově byly dobré. Posílám Vám celou úrodu.

Odrůda (2) byla nižší, zhruba té úrovně, kterou jsem již dříve znal. Všechny lusky byly plné. Chuťově byly lepší než předchozí odrůda. Tuto odrůdu budu pěstovat a šířit.

S přáním krásných dnů Emanuel Krása“ Tato zpráva pochází od pěstitelky, jemuž jsme v květnu 2016 zaslali po telefonické domluvě dva cukrové hrachy: Obří z Hořic a Hejzlarová. Zájemce se o gengelském cukrovém hrachu dozvěděl z článku v časopise Receptář, kde byl představen Obří z Hořic (viz Receptář č. 4/2016 a článek Začínáme se semenařením). Na podzim 2017 nám pan Krása vrátil vlastnoručně

Lusk cukrového hrachu Obří z Hořic.

vypěstovaná osiva a připojil k nim i předchozí řádky. Přestože ve své zprávě hrachy přejmenoval – „vysoké obří hrachy“ (1) je odrůda Obří z Hořic a „velké hrachy podle paní Hrazdírové“ (2) je sorta Hejzlarová – dobře mu na zahradě posloužily a připomenuly mu jeho někdejší pěstování obřích hrachů, jak si je pamatoval už z doby před téměř půl století. To přiblížil douškou u zaslané zprávy, která stojí za uvedení i pro čtenáře Bio:

„P.S. S obřimi hrachy jsem se setkal asi tak před 45–50 lety u tety na zahradě v Teplicích 1. v Č. Teta mi věnovala několik semen, která jsem vysel na zahradě mezi Stráncicemi a Mnichovicemi u Prahy. Každé léto jsme se na ně těšili. Někdy byla úroda natolik dobrá, že jsme je i zavařovali, jako se dělají sladkokyselý okurky. Po letech jsem sestře prodal svůj podíl zahrady a semena někde zmizela. Bylo pro mne potěšením, dočíst se v Receptáři o tom, že existuje Vaše ‚banka‘ Gengel, která je má.“

Připomeňme, že hrách Hejzlarová se, díky gengelskému uchování, po letech vrátil podvkrátě i na Slovensko. O prvním případě jsme psali v článku Zpráva o použití semen hrachu Hejzlarová v roce 2013 v Bio č. 11, kdy pisatel-pamětník vzpomínal na podobný hrách, jež zhruba od roku 1949 znal v lokalitě Gemer-Malohont, v oblasti středních rolníků evangelického vyznání. V druhém případě, popsaném v článku „Hrach můjho dětstva“ (vyšlo ve slovenském měsíčníku Doma v záhrade), pamětník dokonce uvádí roky 1943–1945 v obci Lubietová, kdy byl malým chlapcem a tento hrách, jež „struky sa jedli celé, nebolo ich treba z vnútornej strany osúpat, ako pri bežných druhoch hrachu,“ trhal s otcem přímo z okna kuchyně ve značné výšce.

Z pěstitelských zpráv vybral
Petr Dostálék
FOTO – autor

'HOLANDSKÝ ČERVENÝ'

Zátopek červených rybízů

A Laurence, maratonkyni

Maratonec pomalostí rozběhu, pak trvanlivostí větví, pozdním růstem a osvědčenou odolností, neelegantním stylem růstu, férový svou pravidelnou úrodností, laskavý svou relativní sladkostí. Jeho rekordy jsou překonány, ale zůstává jeden z nejlepších, pramenem inspirace pro nováčky a již tři staletí žije – jako Emil Zátopek.

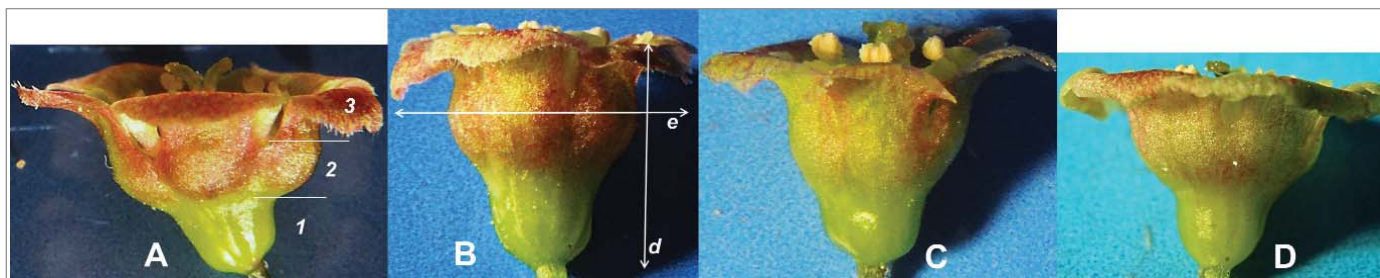
Na milé pozvání Petra Dostálka (Gengel, o.p.s.) zahajujeme fejeton o rybízích a děkujeme paní redaktorce Vohralíkové za jeho přijetí do časopisu „Bio“. Minulý úvod do kultivaru 'Gabreta' (Bio 2/2015), nechtěná předpremiéra, dostává číslo 0. Číslo 1 bude delší než následující, protože popisuje jeden z hlavních kultivarů v dějinách rybízů – komu čest, tomu čest – a uvádí pojmy, které budeme nadále potřebovat.

Jak rozeznat 'Holandský Červený'

K porozumění šlechtěnému rybízu je vhodná otázka: kterému planému druhu se podobá? Staré pěstované rybízy Evropy a severní Ameriky jsou v podstatě evropského původu. Pro tohoto evropského veterána stačí tedy vzít v úvahu tři druhy na severu Alp, *Ribes petraeum*, *vulgare* a *spicatum* (typické květy obou prvních jsou vyfocené ve fejetonu č. 0); čtvrtý druh, středomořský *Ribes multiflorum* vstoupil do hry teprve ve 20. století. V Rusku nebo ve východní Asii, pěstovaný sortiment i dotyčné rodičovské druhy jsou jiné (viz vynikající pomologii československé Akademie věd, Blatný & al. 1971).

Holandský Červený' se silnými rozložitými výhony. Vlevo vzpřímený keř 'Gabreta'.

Květní profil a antokyany (nachové pigmenty). A - 'Gabreta', B - 'Gondouinův Červený', C - 'Holandský Červený', D - 'Vierlandenský'. 1 = semeník (budoucí bobule), 2 = češule (končí u výkroje,

Jako planý *Ribes petraeum* má...

– **mohutný a široký vzhled:** větve silnější než u *Ribes vulgare* bujně rozvětvené. Postranní výhony se často rozbíhají vodorovně, pak se jejich špička napřímí. Vzniká tak neohybný keř, stejně široký jak vysoký;

– **pozdní vývoj:** raší, kvete a zraje mezi posledními, stejně jako většina planých *R. petraeum*. Tento zdánlivý zápor je ve studených oblastech kladem: jeho květy jsou pozdním mrazem málokdy spálené; zajišťuje tedy každoroční úrodu v jakémkoli klimatu;

– **pomalé dospívání a dlouhověkost:** výmladek (nový výhon, který roste z kořenů po odstranění senilních větví) potřebuje dva až tři roky, než vytvoří první květy. Potom zůstává výnosný aspoň šest let bez průklestu, proto „maratonec“. Naproti tomu kultivary *Ribes vulgare* bývají „sprinteři“ rychle unavení: nový výhon kvete většinou už druhý rok, ale po 3–4 letech už slábne;

– **odolnost vůči houbovým chorobám:** uchová si listy až do podzimu, jako 'Gabreta';

– **brvy** na okrajích listů až do špičky hroznu a na okrajích kališních lístků;

– **květní profil zvonkovitý** (ve tvaru zvonu);

– **vnitřní reliéf češule jako „forma na bábovku“.**

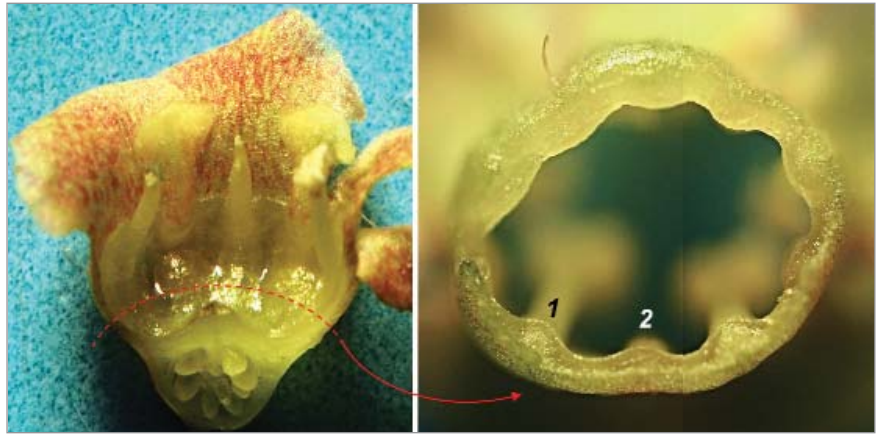
Češule (*hypanthium*) je číše nad semeníkem a nese kališní lístky. Celá její horní strana je medonosná, často s výčnělky, jejichž vzor je podstatným kritériem na rozlišování

Špička hroznu v létě. Početné brvy až do posledního listenu (1), znak mezi kultivary vzácný.

kde se rozdělují kališní lístky), 3 = kališní lístky/cípy. Příklad rekombinace (viz tabulku & text): červené zbarvení rozlišuje páry AB / CD, zatímco květní profil e/d rozlišuje páry AD / BC.

„Forma na bábovku“, architekturní vzor češule 'Holandského Červeného' (zepředu a vpravo řez odspodu): 5 podlouhlých hrbolek pod tyčinkami (1) střídají se s pěti hrboleky pod korunními lístky (2).

➔ druhů a kultivarů (viz např. 'Gabreta', č. 0 fejetonu). U 'Holandského Červeného' deset podlouhlých hrbolek (kalusů) tvoří nenápadné rýhování na dně češule, což je významný znak planého *Ribes petraeum*;

– růžový odstín líček, která zdobí kališní cípy;

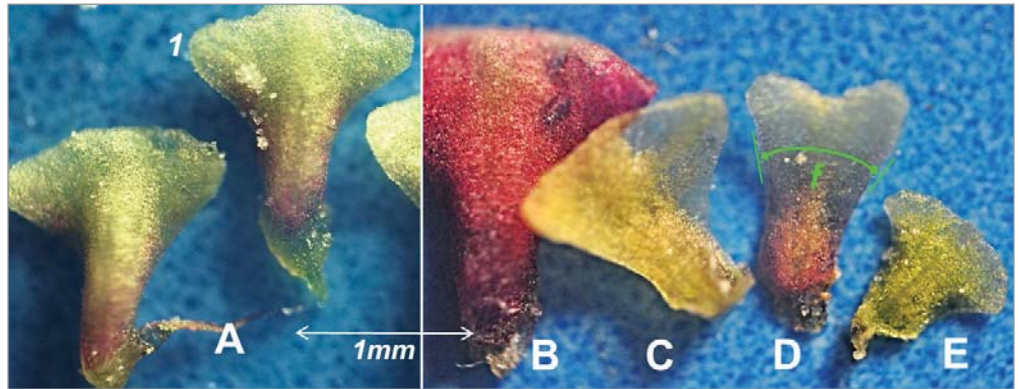
– poměrně dlouhé korunní lístky.

Jako *Ribes vulgare*...

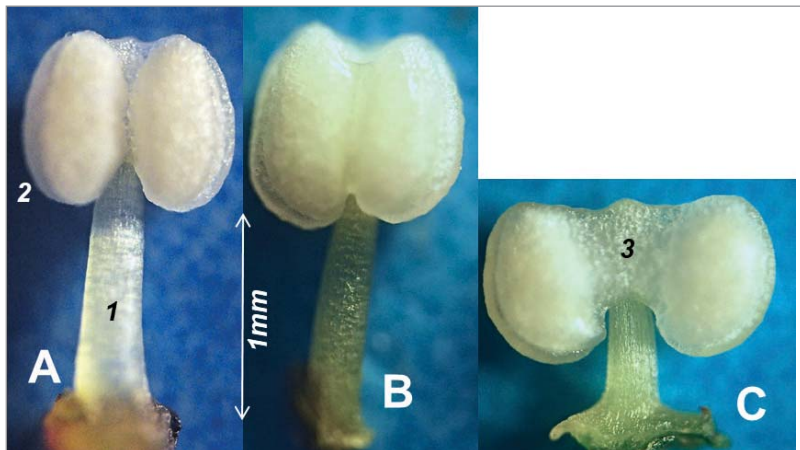
... nemá zdánlivě nic. Navíc ukazuje znaky společné pro *Ribes petraeum* a *spicatum* a rozlišující je jasně od *Ribes vulgare*, mezi jinými:

– tyčinky protáhlé, zatímco jsou krátké u *Ribes vulgare*;

– kalich bobule většinou oblý, zatímco ve skupině *Ribes vulgare* je hranatě pětiúhelníkový.

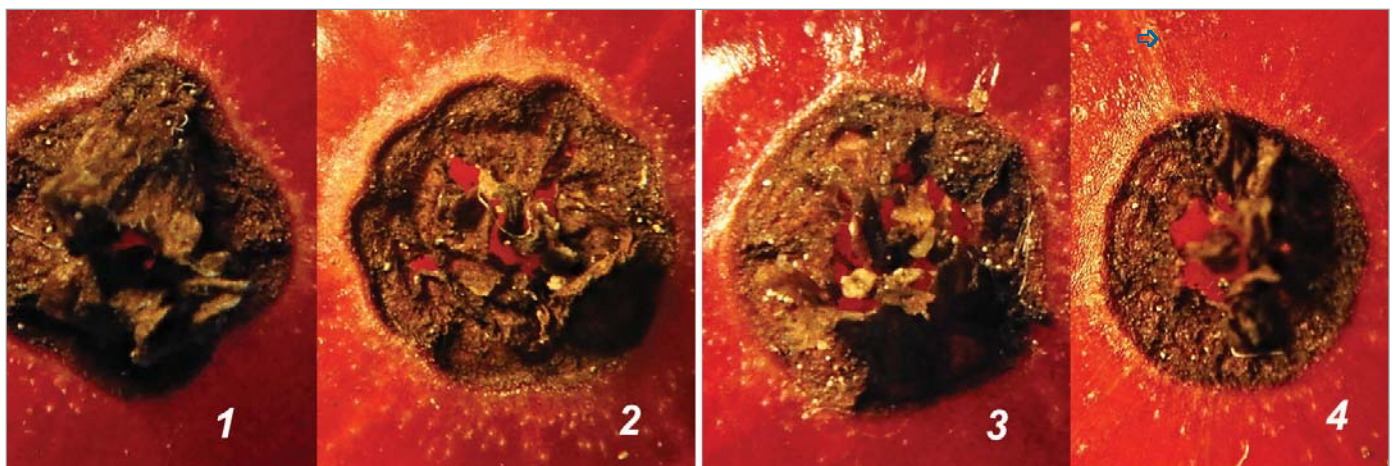
Korunní lístky (mikroskop s postranním osvětlením). A - 'Holandský Červený' s lístkem ve tvaru kuše (1), B - *Ribes petraeum* var. *bullatum* planý, C - 'Gondouinův Červený', D - 'Gabreta', E - 'Versailleský Červený' (*Ribes vulgare*, s mnohem menšími korunními lístky).

Jako *Ribes spicatum* má...

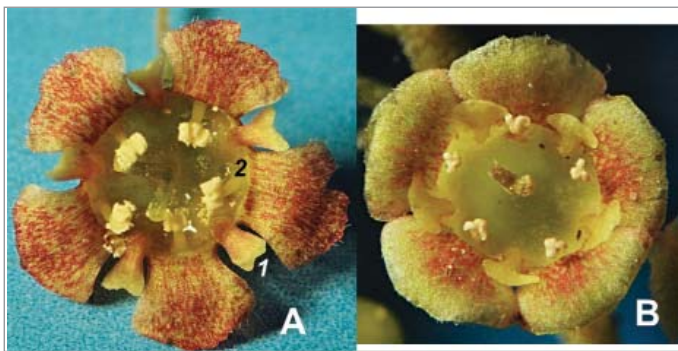
... (Jelikož se dědičná účast *Ribes vulgare* zdá být vyloučená, redukce určitých znaků druhu *R. petraeum* se logicky přisuzuje třetímu „lotrovi“; *Ribes spicatum*): ➔

Tyčinky (strana zaměřená na střed květu, mikroskop). 1 = nitka, jejíž délka je významný znak; 2 = prašník s dvěma vácčky, jeho poměry a zaměření vácěk jsou též významné znaky. 3 = spojidlo, často zakončené nepatrným zubem. A - 'Gabreta', B - 'Holandský Červený', C - *Ribes vulgare* kv. ve skupině *Ribes vulgare* je hranatě pětiúhelníkový.

Kalich bobule (zbytky češule a kališních lístků). Jeho obrys je určujícím znakem, ale nabývá různé podoby uvnitř keře. 1&2 = vykrojené, 1 = pětialočný, 2 = růžicový, 3&4 = nevykrojené,

3 = tupě pětiúhelníkový, 4 = oblý. 'Gabreta' a 'Gondouinův Červený' shromažďují všechny 4 tvary, 'Holandský Červený' a 'Vierlandenský' výhradně 3 & 4.

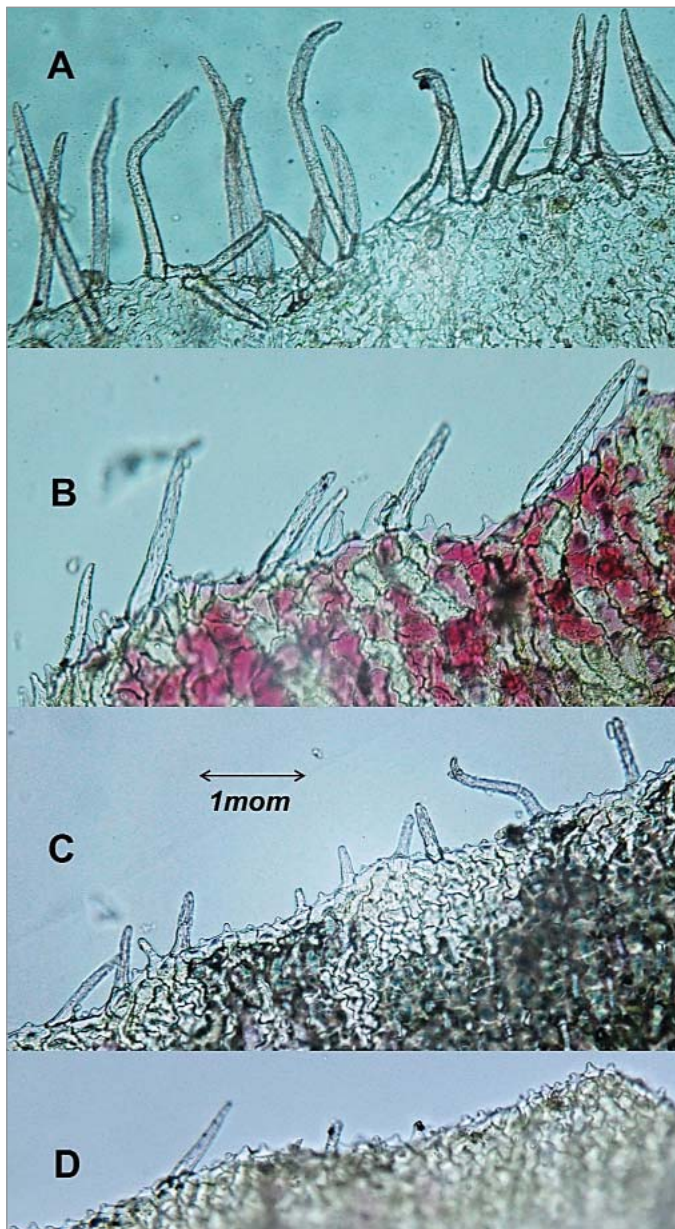
Květní obal. A - 'Gabreta': kališní lístky rozbíhavé s červeným pruhováním až do čelního okraje, korunní lístky (1) úzké a vykrojené; všimněte si hranice češule (2) obtažené červení kališních lístků. **B - 'Holandský Červený':** kališní lístky sblížené nebo překrývající se, s růžovými líčkami, korunní lístky vějířovité.

- ➔ – **slabší červeň:** květ je barvy pleťové, zatímco u *R. petraeum bullatum* je barvy malinové (viz foto fejeton č. 0);
- **redukci brv:** 24 až 67 na každém kališním lístku 'Holandského Červeného' s maximální délkou 0,7–1,5mm; oproti 94–154 brv dlouhých až 2,7–3,3mm u planých *R. petraeum*.
- **mírnou redukcí hrbolků** medníkové češule, zaznamenanou už před 100 lety: 5 hrbolků pod korunními lístky dosahují tloušťky jen 0,5–1,1mm u toho kultivaru oproti 1,2–1,5mm u planého *petraeum*.

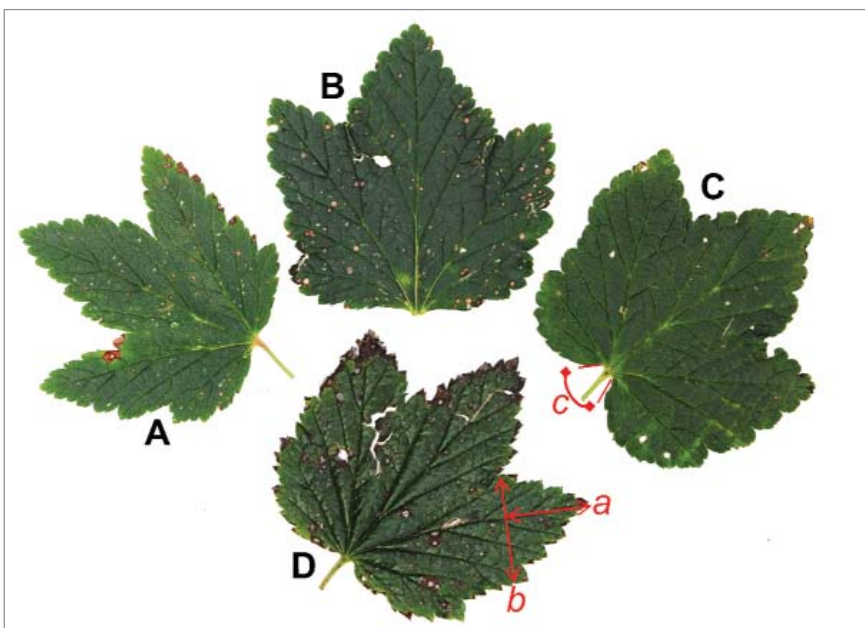
Takže celkem vzato:

Tento morfologický koktejl byl zhruba zaznamenán už v 19. století jako samostatný druh jménem *Ribes pallidum*. Janczewskiho, velkého polského znalce Rodu *Ribes* však v roce 1901 napadlo, že taková směs znaků by mohla pocházet z bývalého zahradnického křížení dvou druhů: *Ribes petraeum* var. *bullatum* x *Ribes spicatum* ➔ *Ribes* x *pallidum* (x znamená křížení / křížence, hybrid). Tato hypotéza byla podepřena studií začínající cytogenetiky = mikroskopii chromozomů (Himmelbauer 1911), pak pozapomenutá. Vynořila se znovu v české studii molekulární genetiky (L. Svobodová-Leišová, VÚRV, Praha-Ruzyně, t. č. v průběhu).

Morfologicky se tento předpokládaný hybrid podobá víc druhu *petraeum* než *spicatum*. A právě kultivarů blízkých příbuzných *Ribes petraeum* je velmi málo. 'Holandský Červený' je tedy vzácným šířitelem genomu tohoto rodičovského druhu a následně jeho kladných vlastností (odolnost a pozdní vývoj).

Kališní brvy (jednobuněčné chlupy na okraji kališních lístků; mikroskopie). Jejich četnost a délka jsou velmi užitečné na rozeznání druhů a kultivarů. **A - *Ribes petraeum* planý, B - 'Gabreta', C - 'Holandský Červený', D - 'Vierlandenský'.**

Nezaměňovat s jemu podobnými

Praktické určování nevstačí s pouhým popisem typu, je třeba poukázat na odlišení od podobných kultivarů. U 'Holandského Červeného' přichází v úvahu ostatní předpokládaní nositelé části genomu druhu *Ribes* ➔

←
List je krajně proměnlivý uvnitř keře, tedy málo rozhodující pro určování kultivarů. 'Holandský Červený' (A) je skoro výjimkou: dost bezpečně se pozná svými protáhlými laloky (podobá se mu jen 'Heinemannův Pozdní'). Je nezbytné vzít v úvahu jen listy dospělých výhonů (nad hrozny). abc (viz tabulka). B - 'Vierlandenský', C - 'Gabreta', D - 'Gondouinův Červený'.

➔ **petraeum**: viz porovnávací tabulka. 'Heinemannův Pozdní' necháme na pozdější fejton, protože otevírá další obzor. Necháváme také bokem typy "sirotci", nalezené v nedostatečném počtu u sudetských rozvalin ("Klostermann, Brtko, Pernette a Radost"). Několik desítek znaků rozlišuje 'Holandský Červený', zde v tabulce jen nejichotivější.

V tabulce vidíte, že se znaky rozvrhují složitým způsobem. Například 'Holandský Červený' má hodně společného s 'Vierlandenským' (listy na bázi málo vykrojené se stopkatými žlázkami pod žilnatinou, růžové zbarvení slabé a v podobě líček na kališních lístcích, korunní lístky zaoblené a dosti často ve formě kuše, redukce hrbolků před korunními lístky, velké leuko-

(myriometr: 1mom = 0,1mm)		'Gabreta'	'Gondouinův Červený'	'Holandský Červený'	'Vierlandenský'
		5 klonů (s výjimkou jiného upřesnění)	1 klon	6 klonů (s výjimkou jiného upřesnění)	2 klony
výhony & listy	vzhled keře	vzpřímený	široký, postranní větve rozložené		střední
	maximální červené zbarvení mladých bylinných výhonů po odkvětu		výhon skoro celý červený	jen částečně růžově zbarvený	
	zeleň mladých listů po rašení		čistá jasně světlá jako buk	tmavší s bronzovým stínováním	
	druhý list dospělého výhonu na jaře: počet stopkatých žlázek pod střední žilkou	0 (zřídka 1 ojedinelá; 22 klonů)		1 až 9 (7 klonů)	23 & 33!
	velký list dospělého výhonu v létě, podlouhlost 3 hlavních laloků: poměr a/b (viz foto)	a/b = 0,57 až 0,71 laloky krátké tupé	a/b = 0,73 až 0,84	a/b = 0,97 až 1,24 laloky protáhlé špičaté	a/b = 0,73 až 0,82
	výkroje mezi laloky dospělého listu v létě	nepřekrývající se laloky, tedy čepel plochá			laloky nadměrně široké, tedy výkroje zdvižené: čepel vlnitá!
	úhel bazálního výkroje: c°(viz foto)	c = 82 až 106°	čepel srdčitá	c = 138 až 180°	báze utatá / mělce vykrojená
hrozen	frekvence listenců			často 2 na stopce	žádný!
	počet brv posledních listenců špičky hroznů	0 až 1,7 (33 klonů)	10 až 38 (20 klonů; jediná výjimka s pouhými 3 brvami)		
květ	nachové zbarvení na kališních lístcích	široký ± červený pruh až do čelního okraje		pouze růžová líčka, okraje světlé	
	nachové zbarvení pod češulí a kališními lístky	více než polovina plochy začervenalá		slabé, pouze růžové zbarvení na zelenavém pozadí	
	květní profil měřený relativní šířkou: poměr e/d (viz foto)	1,89 až 1,98 miskovitý	e/d = 1,18 až 1,49	zvonkovitý	1,75 až 1,86 miskovitý
	rozpětí mezi sousedními kališními lístky	rozbíhavé	sblížené nebo překrývající se		
	počet brv na kališním lístku	60 až 127 (10 klonů)	43	24 až 67 (10 klonů)	5 & 8
	maximální délka brv	1,8 až 2,3 mom	1,4 mom	0,7 až 1,5 mom	0,6 & 0,8 mom
	čelní obrys korunního lístku	vykrojený	rovný / zaoblený	rovný / zaoblený, vždy několik ve tvaru kuše	
	rozšíření korunního lístku: f°(foto)	f = 30 až 55°	f = 75 až 110°		
vnitřní reliéf češule	"kolotoč": 5 vodorovných valů se střídá s 5-ti hrbolků 2,1 až 3mom silnými (viz foto fejton č. 0, 'Gabreta')		"forma na bábovku": 10 hrbolků podél sklonu podlouhlých, silných 0,5 až 1,1mom	minimální: méně než 10 hrbolků, silných 0,4 až 0,8mom	
bobule	červeň zralé bobule	rudá	rumělková jako většina červených rybízů		
	průměr leukoplastů	1,2 až 1,6 μm (tisícina mm)	1,8 až 2,6 μm		
	obrys kalichu bobulí	často vykrojený: pětilaločný nebo růžicový (5 nebo 10 laloků)		nikdy nevykrojený	
	slizovitá pokožka jader	čirá až do zralosti		aspoň několik jader růžových na jedné špičce	
organoleptická kyselost (relativní stupňování ochutnávkou)	rekordní kyselost (ale aromatická)	silná (určitá trpkost)	mírná jako 'Jonkheer' a 'Scotch', trochu silnější než 'Rondom' a výrazně silnější než kultivary vulgare		

plasty bobule, obrys kalichu bobule nikdy vykrojený a většinou oblý, jádra s růžovou špičkou, mírná kyselost). Oproti tomu, profilem květu, počtem a délkou kališních brv se podobá víc 'Gondouinovu Červenému' (viz foto květních profilů). Toto míšení znaků do různých seskupení známé v rojích hybridů ➔

←
Osy a listy hroznů. 1= větveno (hlavní osa), 2 = stopka (nese květ), která roste na úžlabí listenu (3. zmenšený list), 4 = listenec (nejvýše dva na vrcholu stopky pod semeníkem; listence drží na stopce až do podzimu, i když květ nebo bobule opadá). 'Holandský Červený' (na foto) má hodně listenců a 'Vierlandenský' žádný!

➔ se nazývá rekombinace. Jako by každý kříženec prošel genetickou samoobsluhou rodičů a složil si vlastní menu.

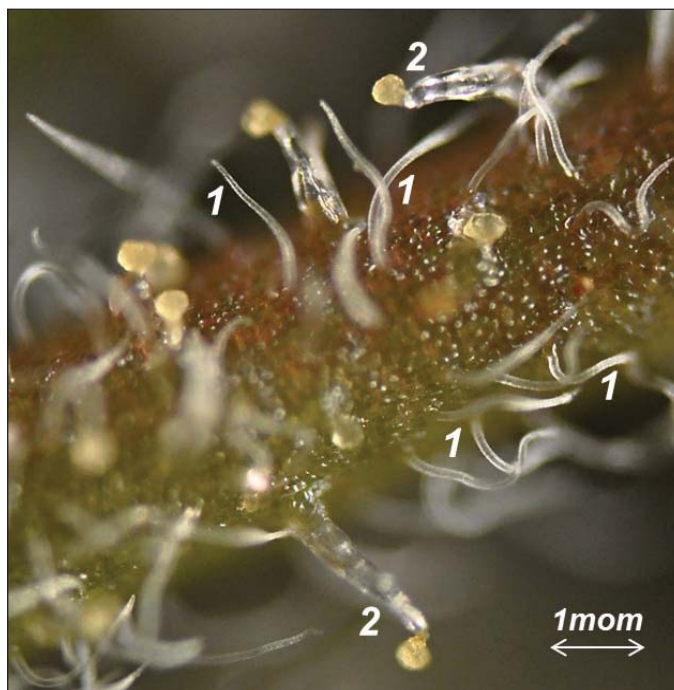
Poslední pochybnosti

Určení vždy podléhá určitým pochybnostem, neboť 'Holandský Červený' **není docela jednotvárný**. Některé keře mají mdlé bobule nebo květy zabarvenější, kališní lístky víceméně brvité, jinou vitalitu. Za tři století se v Evropě hojně pěstovaný kultivar měl čas rozrůžňovat navzdory vegetativnímu množení řízkováním.

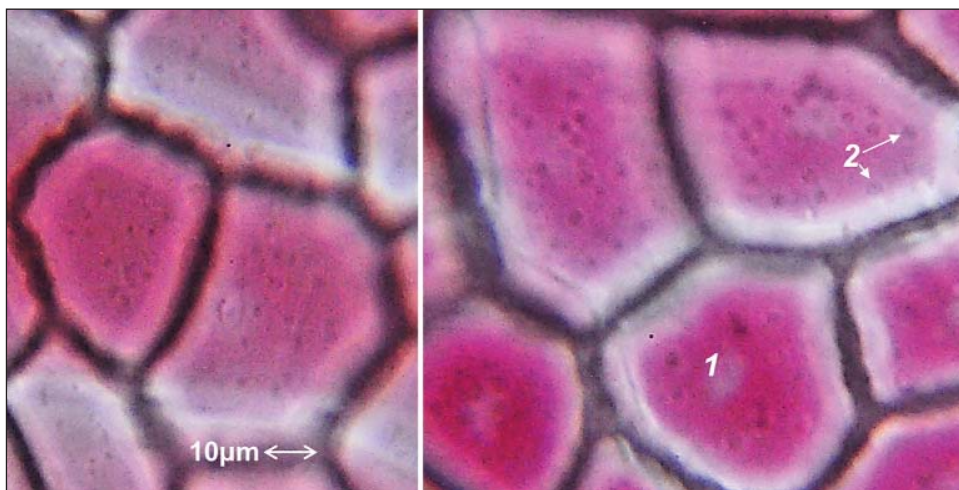
Nakonec zbývá jakýsi **nomenklaturní zmatek**. Kodex nomenklatury kultivarů uznává překlady názvů starých kultivarů. 'Rote Holländische', 'Rouge de Hollande' jsou bezproblémové synonymy. Naproti tomu anglický překlad zní doslova «Red Dutch». Tento název ale do poloviny minulého století označoval jiný starý kultivar známý převážně v Americe ve skupině *Ribes vulgare*, zatímco zde popsany 'Holandský Červený' se ve Velké Británii a v Americe jmenoval 'Prince Albert'. Nadvládou angličtiny se poměry ještě zkomplikovaly. V současné době „Red Dutch“ označuje střídavě oba kultivary podle zdrojů – například ve velkém severoevropském katalogu RIBESCO, název "Red Dutch" označuje zde popsany 'Holandský Červený'.

Sledovat jeho historii

'Holandský Červený' patří k nejstarším známým kultivarům rybízu. Jeho původ se ztrácí pravděpodobně někde v severní Evropě v 18. století. V roce 1965 býval v Československu ještě důležitou tržní odrůdou, postupně vytlačenu moderním

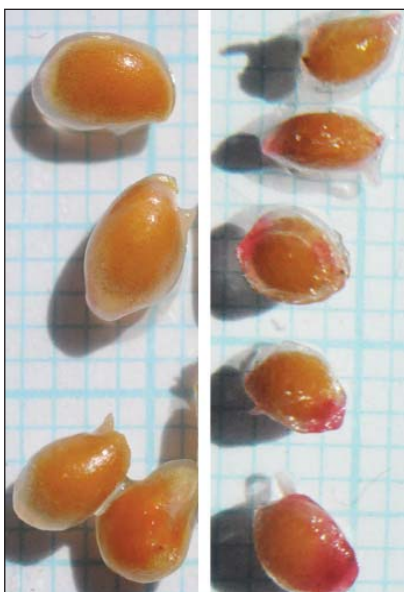
Pod žilkou mladého lístečku (mikroskop s postranním osvětlením). 1 = vsudyprítomné chlupy (jediná velmi dlouhá buňka), 2 = stopkaté žlázky (dlouhá silná stopka složená z několika buněk nese žlázku žlutou, v létě pak rezavou). Vzácný znak, tedy cenný na rozpoznání 'Holandského Červeného', 'Vierlandenského' a několika dalších.

Leukoplasty. Sloupaná položená slupka bobule (mikroskop, objektiv 100x): 2 vrstvy buněk, zde vrchní (pokožka). Růžové jsou velké kapsy plné antokyanů (vakuoly). Jádru (1) a okolo dvaceti zrn, leukoplasty (2) jsou namačkané pod vakuolou vespod každé buňky. Jejich velikost (od 1 do 3 µm) rozlišuje skupiny kultivarů. Zde 'Gabreta' (vlevo) a 'Holandský Červený'.

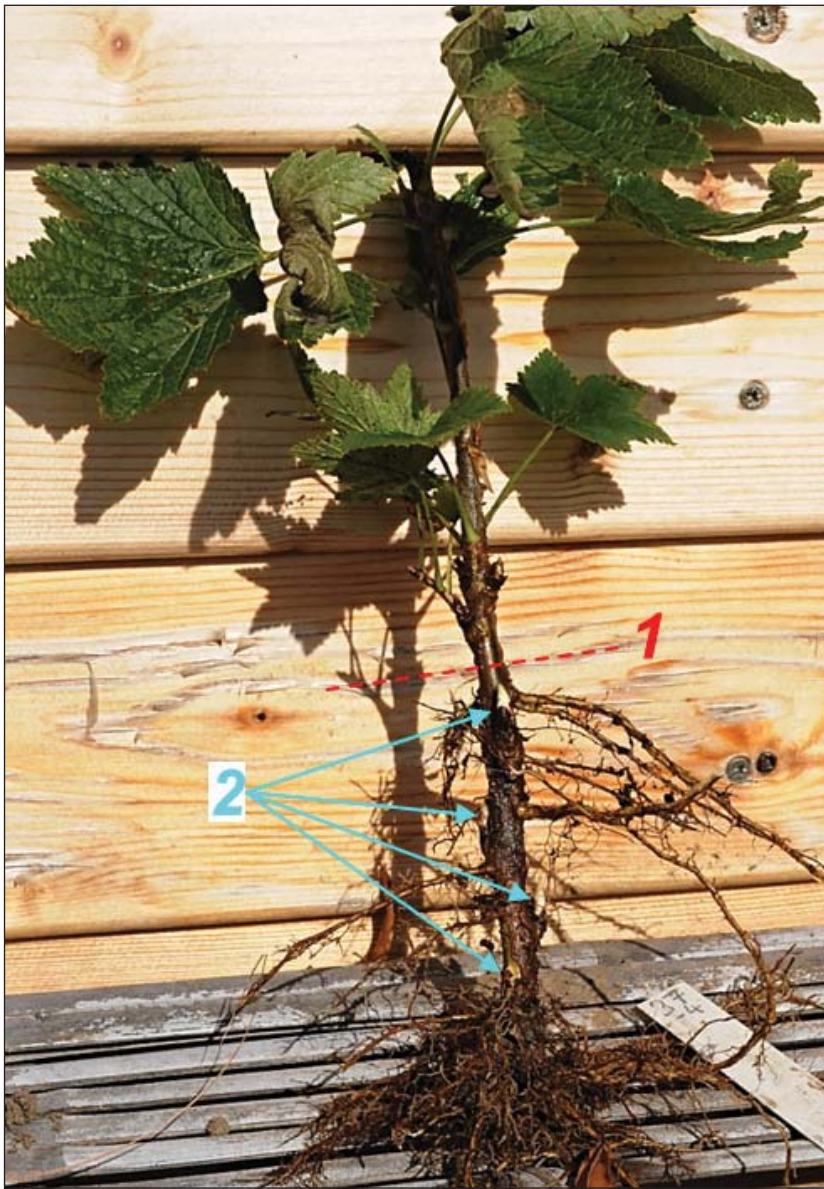
'Rondom' (Blatný & al. 1971, str. 320). Je též druhým většinou kultivarem nalezeným v sudetských rozvalinách Šumavy (okolo 40 nálezů z 220), po 'Gabretě' (více než 70 z 220).

Sloužil ještě jako přímý rodič při moderním šlechtění křížením: 'Heinemannův Pozdní' (Německo, 1942), 'Kurvitsa 4' (Estonsko, 1972) a 'Orion' (CZ, Velké Losiny, 1996). Dále prostřednictvím 'Heinemannova' se část jeho genomu dostala do mnoha moderních kříženců červených i bílých rybízů: např. 14 nových československých kultivarů mezi 1977 a 2010. Mimochodem, jeden jeho „vnuk“ se jmenuje 'Maraton' (Bojnice 1979-1991, dílo manželů Cvopů, významných šlechtitelů rybízů). 'Holandský Červený' je tedy v podstatě hlavní branou, kterou se dědictví druhu *Ribes petraeum* rozšířilo ve světě pěstovaných rybízů.

Jádra bobule mají silnou průhlednou pokožku. Její zabarvení antokyanů se různí podle kultivaru. U 'Gabreta' (vlevo) zůstává pokožka bezbarvá až do zralosti, u 'Holandského Červeného' se růžová barva objevuje na špičce některých jader v červenci, pak se během dozrání rozšiřuje.

➔

Řízek 'Holandského Červeného' po pouhém roce. 1 = úroveň půdy, 2 = čtyři bílé pupeny rašící pod zemí.

JAK S NÍM ŽÍT

Na zahradě

Jako ostatním dědicům *Ribes petraeum*, je třeba mu nechat čas (až několik let do první úrody) a prostor (rozpětí až 2 metry na plný rozvoj). Potom však dlouhá léta nevyžaduje téměř žádnou péči a věrně bude plodit. Trpělivost zahradníka tedy nejprve zkouší, pak odměňuje. Je také třeba počítat s pozdním sběrem: v 650 m n. m. v Pošumaví, 10. až 20. srpen.

Výborně se řízkuje – výhon je schopný vypustit kořeny v pouhé skleničce vody. Řízek také roste jako maratonec a se širokým vzhledem jako *Ribes petraeum*. První rok se nad zemí moc neukáže, zatímco pod zemí intenzivně pracuje. Tvoří silný chumáč kořenů nejen na špičce řízku jako většina kultivarů, ale na celém úseku pod zemí. Zároveň už zahajuje rozvětvení rašením postranních pupenů.

'Gabreta' (vlevo) a 'Holandský Červený' na cílové čáře!

Keříček vyrůstá teprve druhý až třetí rok a bývá pak spontánně rozvětvený i bez zaštipování.

V kuchyni

'Holandský Červený' má mnohostranný užitek: dostatečně šťavnatý na lisování (sirup nebo víno), obsahuje zároveň dost pektinu k výrobě želé bez dodání pektinu jablečného. Některé roky se však stává, že špatně tuhne a je méně spolehlivý než 'Gabreta' – pro lepší ztuhnutí je doporučeno zavařovat menší dávky (méně než kilo). Jeho želé je méně aromatické než 'Gabreta'. 'Holandský Červený' je dostatečně sladký, aby potěšil i čerstvý v jogurtu nebo pudinku diplomat anebo pečený ve francouzském smetanovém koláči či kynutém pečivu.

Jak jej ohodnotit

Výnos ve velkovýrobě je překonaný. Keř statný ve studených a vlhkých klimatech, odolný vůči chorobám zůstává doporučitelný na rodinné zahradě pro spolehlivou úrodu v oblastech s pozdními mrazy, tedy v horách a na severu. Suché prostředí, například na jižní Moravě mu ale nesvědčí. Pozor na výše zmíněné variace: některé klony jsou nevalné vitality nebo chuti.

Mezi sudetskými nálezy Šumavy jsme amatérsky zaznamenali dva lepší, které jsou nabízené ve spolku Gengel (riru 018 & 037 sbírky Alenor). Klon BE-652 společnosti Pro Specie Rara (CH) je také pozoruhodně statný. K posouzení rozdílů výkonů mezi kultivary a uvnitř tohoto kultivaru však bude nutný agronomický průzkum.

Vezmeme-li ještě v úvahu jeho centrální postavení v historii evropských rybízů a jeho vědecký význam pro výzkum předpokládané hybridizace, 'Holandský Červený' je prostě klasický velikán.

Pascal Kissling,
zahradá patrimonálních rostlin Alenor
Redakční spolupráce
Jitka Kissling

ROSTLINY KOLEM NÁS

Lipový list na občanském průkazu

Symbolu lípy jako našeho národního stromu, ale i symbolu Slovanů vůbec, jsme se již v Bio několikrát věnovali.

Lipový list na občanském průkazu.

Naposledy to bylo v článku nazvaném Ještě jednou Mor ho! aneb Rostliny v básni Sama Chalupky (e-Bio číslo 7/2017), kde se objevuje lipový háj („...Svätoháj, stovekými zelený lipami...“) jako posvátné místo slovenských junáků, kteří se postavili římskému císaři. V příspěvku Hlava, nebo orel? A také rolnické, rostlinné, zvířecí a další náměty na našich i zahraničních mincích (Bio č. 10/2015) jsme přinesli obraz československé jednokorunové mince z 50. let dvacátého století. Zde je na líci mince mladá žena v pokleku, sázející čtyřlístou sazenici lípy, v levé ruce drží další sazenici (nebo sazenice) s kořínky a rýč. Možné je porovnání české ženy s lípou s ženskou postavou na líci německé padesátifeníkové mince, kde je žena v pokleku sázející sazenici dubovou.

I na současných státních dokumentech se objevuje lipový list jako národní symbol. Najdeme ho na současných občanských průkazech, jako takzvaný ochranný prvek. Obraz lipového listu je zde na přechodu fotografie osoby a sousedních údajů. Umístěn je v ledvinovitém útvaru a objevuje se plně teprve při sklonění kartičky průkazu pod určitým úhlem dopadajícího světla. List lípy je doplněn opakujícím se nápisem Česká republika, včetně anglické podoby tohoto názvu. **pd**

